

13.

A pápák adóztatják a keresztyén világot. — Ezek adószedői hazánkban. — Mikel jegyezték fel lajstromukba Hódról, Vásárhelyről, Szent-Királyról? — A Gyáli Kakasok Szent-Királyon. — A Csanád nemzetség osztálylevele s birtokai a határban és vidékünkön. — A Szeri Póság, Mártély, Leng és Gurt falvak.

Ez időtájon a pápaság hatalmának még mindig arany korát érte, legalább abban az értelemben, hogy a jámbor hívektől és a papságtól dúsz aratása volt, bámulatos leleményességet fejtven ki a pénzszerzés különféle czímeinek és módjainak kigondolásában és alkalmazásában. Ez utóbbi annál könnyebb volt, mert a pápai korlátlan hatalom minden hívekre kiterjedt, a zsinatok pedig (a lateráni 1215-ben, a párisi 1222-ben, a lyoni 1274-ben, a viennai 1311-ben) e részben is egy úton haladtak a pápákkal s ezek ily módon már egy pár száz év óta adóztatták hazánkat is. Különösen sarczolták gazdag főpapjainkat: de bevették az adót a legszegényebb plébánusokon is, mert az egyenesen e czélből ide küldött papi végrehajtók elől senki sem rejtőzhetett el, sem könnyedén el nem tagadhatta jövedelmét, mivelhogy a lelkészek esküvel és szigorú egyházi fenyegetéssel kényszerítették, hogy azt igazán vallják be. Korábban még volt valami elfogadható ok az adózásra, mert a pápák azt írták, hogy a pénz a szent föld visszafoglalására és az eretnekek kiirtására kell: de ez időben, melynek dolgait rajzoljuk, már a régi ürü-

gyekből is jóformán kifogytak, s azért XXII. János pápa (1316—1334) minden tartózkodás nélkül kijelentette, hogy a papok adója „az apostoli kincstár“ javára fordítatik. A hazai papság és Károly király csak kénytelen kelletlen nyugodtak bele az adózásba, melynek foganatosítására János Avignonból, — hol ez időben a pápák laktak, — Berengarii Jakab és Bonofato Rajmond olasz megbízottakat küldte hazánkba, kik ismét alsóbb rendű tizedszedőket¹ alkalmaztak, hogy ezek az adófizetőktől közvetlenül átvegyék és jegyzékbe vezessék az adókat. Sok húzás-halasztás után végre a főpapok és Károly király is szabad kezet engedtek a pápai végrehajtóknak; a király azonban azzal a kikötéssel, hogy az adó harmad része őt illesse, minek ellenőrzése végett Károly a csanádi püspököt, Jakabot, rendelte a pápai megbízottak mellé. Ez utóbbiak igen busás napidíjat (1 $\frac{1}{2}$ —2 arany forintot) fogtak le a beszedett adóból a maguk javára, de, a mi még rosszabb, tiszta kezűségök ellen is súlyos gyanú okok merültek fel. Ez ok-

8. sz. XXII. János pápa.

köt, Jakabot, rendelte a pápai megbízottak mellé. Ez utóbbiak igen busás napidíjat (1 $\frac{1}{2}$ —2 arany forintot) fogtak le a beszedett adóból a maguk javára, de, a mi még rosszabb, tiszta kezűségök ellen is súlyos gyanú okok merültek fel. Ez ok-

¹ Tizednek nevezték az adót, mert a viennai zsinat úgy rendelte, hogy a szent föld sorsa javítása végett az összes papság jövedelme tized részét köteles hat éven keresztül fizetni.

ból a pápák új meg új adószedőket küldözgettek a régiéik helyébe és mellé, kik azonban nem igen voltak különbek elődeiknél, mert vagy épen nem, vagy csak nagy késedelemmel fogadtak szót a pápáknak az elszámolás teljesítésében. Tizennégy éven keresztül szüreteltek köztünk e szent végrehajtók, a kiknek eljárásából legalább az a hasznunk van, hogy adólajstromaikból hazánk a korbeli földrajzi állapotáról oly pontos képet nyerhetünk, minőt más forrásokban hasztalanul keresnénk.¹

Az idegen adószedők, — jobbára francia és olasz papok, — a dolog természete szerint sok hibával írták le magyar helyneveinket, azonban e körülmény mit sem ront le az egykorú följegyzések² értékéből, sőt még inkább bizonyítja azok igaz eredetét. Egyébként azok különböző évekből való rövid jegyzetek, abban az eredeti szerkezetben, melyben az adószedők megbízóiknak beszámoltak.

Az esperességünkről vezetett számadásokat érthetőség és könnyebb egybevetetés okáért egy táblázatban csoportosítva következőkben adjuk azzal a megjegyzéssel, hogy a táblázat az eredeti jegyzékek összes adatait magában foglalja.

¹ Bővebben Fejérpataki, A pápai adószedők Magyarországon. Századok 1887., 493. s köv. ll.

² Ezeket elsőbben Theiner Ágost pápai könyvtárőr (Vet. Monumenta Hung. I. 563.), újabban pedig helyesebb olvasással, teljesebb szövegben és Fejérpataki nagybecsű bevezetésével ellátva a magyar rom. kath. püspöki kar tette közzé, utóbbik ily című gyűjteményben: Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Series I., Volumen I. (148., 154., 156., 254., 563.) Fejérpataki értekezése a Pápai adószedőkről a Századokban is megjelent. (1887, 493 s köv. ll.). — Theiner vidékünkéről csak egy lajstromot közöl, azt is sok hibával.

A Marosontúli főesperesség egyházai a pápai tizedjegyzékek szerint.

Egyházak mai neve	Első jegyzék szerint 1333.				Második jegyzék szerint 1332—1337.				Harmadik jegyzék szerint 1332—1337.				Jegyzet
	Az egyház elnevezése	A lelkész neve	Adója		Az egyház elnevezése	A lelkész neve	Adója		Az egyház elnevezése	A lelkész neve	Adója		
			garas ¹	baná- lis ²			garas	baná- lis			garas	baná- lis	
Apátfalva	—	—	—	—	Pothfalva	Pál	5	—	—	—	—	—	¹ A garasból 14 járt egy arany fo- rintba. ² A banális- ból vagy báni kis pénzből ren- desen négy ment egy garasba, de néha 7-et is számítottak.
Basarág	Bozarak	Póka	—	13	—	—	—	—	—	—	—	—	
Bökény	Buken	Pál	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Hód	—	—	—	—	—	—	—	—	Hold	Mihály	2	—	
Latrán	Latrián	Mihály	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Makó	—	—	—	—	Mokofalva	István	5	—	Mokofalva	Péter	4	—	
Nagy-Lak	—	—	—	—	Noglok	Péter	—	2	—	—	—	—	
Szentkirály	Sanct. Rex	Gergely	6	—	Sanct. Rex	Gergely	5	—	Sanct. Rex	Gergely	—	4	
Tárnok	Tharnuk	Mihály	1	—	Tarnuk	Mihály	—	13	Tornuk	Mihály	3	—	
Tömpös	Tembes	Péter	6	—	Tembes	László	3	—	Tembes	Péter	—	9	
Zombor	—	—	—	—	Sambur	András	—	15	—	—	—	—	
Vásárh.	Warashel	Mibály	5	—	Wasrahel	Mihály	4	—	—	—	—	—	
Veresmart	Veresmoth	Pál	—	23	—	—	—	—	—	—	—	—	

A közölt számadásokból látjuk, hogy az adózás nem folyt pontosan, mert a kirovások e neme országszerte gyűlöletes volt. A lelkészek hol fizettek, hol nem; s utóbbik esetben nevök a jegyzékből kimaradt. Így történt, hogy a mi jegyzékeink szerint 13 lelkész között csak három van, a ki mind a három ízben adózott. Kettő két ízben, nyolcz pedig csak egy ízben fizetett. Különbön szegényes jövedelmű papok voltak ezek, bár azt is föltehetjük, hogy jövedelmüket nem vallották be egészen. Hód lelkésze csak 2 garast fizetett, Vásárhelyé 4—5-öt, Szent-királyé első ízben 6 garast, aztán mindig szállott lejjebb-lejjebb.

Az évi adó mennyisége szerint a határbeli helységek közt ez időben legjelentékenyebb hely Szentkirály volt, melyről ez időtájban, mint a királyi udvar egyik tisztviselőjének birtokáról, másutt is tétetik említés. Ugyanis, I. Lajos királynak ez időbeli leveléből arról értesülünk, hogy Tyúk Tamás királyi főétek-fogó és pohárnok s testvérei, Miklós és Antal, panaszt emeltek a nagy király előtt, hogy míg ők a király udvarában tartózkodnak, azalatt némely szomszédok és megyések az ő pestmegyei gyáli és ecséri és csanádmegyei szent-királyi birtokaikat hírok s tudtok nélkül eladogatják és elzálogosítják, mi ellen a nevezett testvérek az uralkodó előtt óvást emelnek.¹ Tyúk Tamás főétekfogó és nevezett testvérei tulajdonképen a Gyáli nemzetségből származtak, de Tamást közönségesen Tyúknak, Miklóst Pislennnek (tojásból kibujt madárfi), Antalt pedig Lúdnak hitták,²

¹ Az oklevél Géresinél, gr. Károlyi család oklt. I. 161.

² Nem voltak valami nagyon tisztességesek e ragasztéknevek, de, mint közönségesen lenni szokott, a család tagjain rajtok száradtak s a későbbi oklevelekben is használtatnak.

mely utóbbi nevet később Miklósrá is ráragasztották. Tamás mesterről az oklevelek először 1325-ben emlékeznek,¹ 1330-ban és 1336-ban már mint királyi ügyész, 1343-ban mint lovászmester szerepel.² Az akkori köz erkölcs szerint ő is ragadozó természetű lehetett, mert előbb nevezett testvérei és egyéb gyáli nemesek őt erről az oldaláról panaszolják be a királynak, a ki pedig különben sem volt fukar Tamás iránt, mert Csatárszeget is neki adományozta 1344-ben.³ Hosszas és hű szolgálatai jutalmába azt kérte és nyerte a királytól 1353-ban, hogy mivel neki nincsen fia, minden javaiban leánya, Szkolasztika — ki Tembesi Miklós neje volt — lehessen örököse.⁴ Miklós fiát, Istvánt, szintén Kokasnak hitták, a ki tesvérevel Barnabással és Tembesi- | 1361. ápr. 1. nével a budai káptalan előtt osztozik meg Szentkirály falun s minden egyéb nemzetségi birtokon.⁵ Négy évvel később István huga, ki | 1365 Tornosteleki Jakabhoz ment férjhez, a maga családi javait férjével s gyermekeivel megfelezte, a szentkirályi birtok ráeső részében tehát a Tornostelekiek, ugyan ezen birtok Tyúk Tamásra néző részében pedig a már említett Tembesiné s ennek

¹ Lichner (Vás. Közl. 1881. 31. sz.) ránk vonatkoztatja István alországbiró 1300. évi intézkedését is egy Kokas nevű birtokosnak Hodos, Tulman és Taktha nevű halastavai trágyában, melyek a Tiszából kapnak vizet. (Fejér, i. m. VI., II. 290—94.) E tavak azonban Zemplén- és Szabolcsmegyék területeire estek s ott részben ma is fenálló elnevezések. Ily körülmények közt a nevezett birtokost sem hozhatjuk összeköttetésbe a mi Kakas-ainkkal.

² Anjoukori okmt. II. 177. 622. Géresi, i. m. I. 328.

³ Anjoukori okmt. IV. 420. (E birtok azelőtt egy csongrádvári tiszté volt.)

⁴ Géresinél, i. m. I. 334.

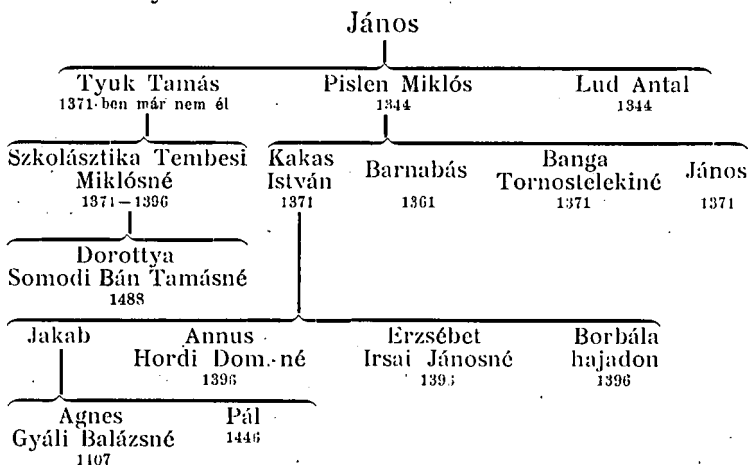
⁵ Géresi, gr. Károlyi cs. oklt. I. 329.

utódai maradtak tulajdonosok.¹ Mindezekon kívül osztályos atyafi volt még Szent-királyon Kakas Péter fia, Jakab is, kivel később találkozunk, s ki ez időtájon Kakas Istvánnal és Jánossal tiltakozik közösen az ellen, hogy Nagy Péter nádori ítélőmester a pestmegyei vernel-teleki nemzetségi birtokokba beigtattassék.² Nagyon valószínű, hogy a kiterjedt nemzetségnek határunk más részeiben is voltak birtokai, legalább az itteni Kakas-szék (Orosháza alatt) és Kakas-szék-ér elnevezések erre mutatnak.

A Csanád nemzetség tagjainak osztozásáról fenmaradt oklevelek voltaképen a vidék és a szomszéd megyék területeiről szólnak, de annyiban mégis figyelmünkre érdemesek, mert bennök a mi helyneveink is említettnek. Ez iratokból az tűnik ki, hogy e nemzetség nagy számú birtokainak — melyek jobbra Csanád, Arad és Temes-

¹ Géresi, gr. Károlyi cs. oklt. I. 327.

² A Gyáli Kakas család e korbéli nemzedékrendje ez:

megyékben terültek el — felosztása az atyafiak közt pör tárgyává tétetvén, ezek hosszas versengés és törvénykezés után végre abban állapodtak meg, hogy Csanád esztergomi érsek, a nemzetség legtekintélyesebb és legtanultabb tagja, — a kitől magas állásánál és méltóságánál fogva is csak igazságot és szeretetet várhat mindenikök — legyen bíró a birtokfelosztás ügyében és az jelölje ki mindenik atyafinak a maga osztályrészét. Csanád érsek bölcseségében és nemeslelkűségében pedig — nem ok nélkül — oly nagy volt a rokonok bizodalma, hogy előre ki nyilatkoztatták megnyugvásukat abban, a mit az érsek rendelend. Az egész eljárás szép és lélek emelő; a kor durvaságának és sivár anyagiasságának tünetei között oly tiszteletre méltó gondolkodásmódra és érzületre mutat, melyre a késő utódoknak is jól esik tekinteniök.¹

A hosszas és bonyolult ügy részleteiből nekünk elég tudnunk a következőket. A Bihar-megyébe, Telegdre elköltözött Tamásnak halála után, kiről már fentebb szólottunk, négy fia közül csupán egyetlen egy volt még életben, t. i. Csanád, az említett esztergomi érsek. Ennek váradi kanonok korában testvérei végrendeleti úton nagyobb összeg pénzt hagytak, hogy árván maradó gyermekeiket gyámolítsa. Időközben azonban a nemzetség többi tagjai az érseket és gyámoltjait atyai örökségüktől meg akarták fosztani az által, hogy nem adták ki kezökből a nemzeti jószágokat, ámbár ezeket ők Tamástól csak

¹ Az érsek maga is egyike volt a legjelesebb egyházfőknek s a legtisztább jellemű férfiaknak, kik valaha a primási székhelyen ültek. Életrajzát l. Schmitth, Archiepp. Strigonienses I. 180—190.

haszonbérbe kapták s azzal úgy egyeztek, | 1299 hogy a birtokokat Tamásnak vagy fiainak, mikor kívánják, átadni tartoznak. A két nemzetségi csoport közt, melyek egyikéhez az érsek és testvére fiai, másikához a Makó család ősei, Dénes, Pál és Péter tartoztak, mindjárt a per elején jött létre egy megegyezés, mely szerint a kérdés tárgyát képező birtokok a jogosultak közt ujonnan felosztattak. Az örökség legértékesebb része, úgy látszik, Makó-falva volt, mert ebből mindenki részt akart és kapott is. Nevezetesen annak nyugoti része, a Marosból kiágazó és a Hód mezeje (Campus Hód) felé tartó foktól kezdve Dénes mesteré és testvéreié lett; ugyan csak ezeket illette Makó-falvának az a része is, mely a Foktól Kis-falu és Hód-uta nevű utcák irányában a mező felé terjedt, míg a nevezett utcáknak a Maros felé eső részei az érseknek és testvéreinek jutottak, kivéve a Mihály, Antal és Filep birtokait; a piacz közös maradt, Vásárhely-Mokónak Szent-Lőrincz felé eső része a püspöknek és testvére fiainak, többi része Dénesnek és testvéreinek esett; Kisfaludnak a víz felől eső része a püspöké és testvére fiaié lett, — a másik része pedig Dénesé és testvéreié. Ily módon megcsinálták az osztályt a csanádmegyei s az ország egyéb részein fekvő többi birtokokra nézve is. Ez az osztály azonban, hiába erősítette azt meg Pál országbiró, nem állott meg, mert a rákövetkezett évben az a követelés merült fel, hogy az osztályt a nemzetség azon tagjaira is ki kell terjeszteni, kik abból eddig kimaradtak. Így történt aztán, hogy az érsek a | 1339 márcz. 10. csanádi káptalan előtt az ismét egybegyült nemzetiségi tagok készsége hozzájárulásával új osztályt készített, melyben egyebek közt a „Csanád-

megyei Vásárhely“ faluban levő részbirtok is felemlítették, mely alatt a Makó és Szent-Lőrincz közt létezett helység, mely másutt Vásáros-falunak és Vásárhely-Makónak neveztetik, értendő. S ezzel a bonyolult és hosszas peres kérdés a méltányosság és igazság alapján szép egyetértéssel megoldatott.¹

Nem ily békésen folytak a Szeri Pósaifiák dolgai, kikről, mint határbeli birtokosokról, már fentebb is emlékeztünk. Szeri Pósa, a család feje, ez időtájt krassói főispán, öt fiúnak és egy lánynak, Margitnak volt atyja,² kinek férje, Kerek-egyházi László, már előbb a székelyek grófja volt. Magának Pósanak egy-némely viselt dolgait már előzetesen láttuk. Gyermekeivel ép' annyi baja volt a törvénynek. Sándorfia Péter, — Miklós nádor előtt az aradmegyei Aruki miatt folytatott pert a fiú testvérek ellen.³ Egy év- | 1342 tizeddel később kelt oklevél pedig arról értesít, hogy a vő, László gróf, a csanád megyei Ó-Szölös (Pécska mellett) nevű birtokot hatalmasul foglalta el, úgy hogy a tulajdonos, Istvánfia Mihály jobbnak látta elzalogosítani e jószágot Petőnek, hogy ez, „a hogy tudja, akármi módon“ foglalja el azt magának.⁴ Pető valószínűen módját lelte jogai érvényesítésének, mert három év

¹ Az idetartozó nagy terjedelmű iratok Zsigmond kir. 1419-ki átirata szerint Báthory István fejedelem oklevelében, Orsz. ltr. dl. 322, továbbá Anjoukori okmt. III. 383, Magy. tört. tár. 1889. 534, és Ortvay, Temesm. tör. I. 45. v. ö. Borovszky I. 274.

² Wertner nemzedékrendéből (I. 119.) e lány ki-maradt, de az 1355-diki, mindjárt említendő oklevél ezt világosan megnevezi.

³ Anjouk. okmt. IV. 268.

⁴ U. o. V. 593.

mulva Pósa Margit már indíttatva | 1355-ben
 érte magát a birtokot mostoha fiainak, Kerek-
 egyházi András erdélyi vajdának és Miklósnak
 beleegyezésével,¹ száz márkán a jogos tulajdo-
 nosoktól megvásárolni,² ki is azt a szentesi rész-
 birtokkal együtt nemsokára fiainak, Jánosnak
 és Istvánnak ajándékozta;³ de pár évvel ké-
 sőbb a Szöllős melletti Szent-Miklóst, | 1357
 ugyancsak a Maros északi partján, szerezte meg
 magának zálogjogon Margit asszony.⁴ Szentes ez
 időben kicsiny falu volt Csongrádmegyében, vala-
 mint az e tájon eső Leng is, melynek censusát
 Pósa Miklós a dömösi prépostságnak békes-
 ségesen megfizeti.⁵ Ugyan ezen Miklós és | 1356
 még három testvérbátyja, (László, Balázs és István)
 azonban már szemben állanak a zalavári apát-
 sággal, s a csanádi és budai káptalanok | 1360
 előtt tiltakoznak az ellen, hogy az apátság az ő
 csongrádmegyei a dorján-mártýri birtokukat
 megszerezze.⁶ A testvérek sérelmei azonban még
 ezzel nem értek véget, mert két év mulva Balázs,
 István, Miklós és Pósa, Jánosfia, László az
 aradi káptalan előtt a miatt panaszolkodnak, hogy
 Péter, zalavári apát az ő, Csongrád megyében eső
 Gurth nevű birtokukat el akarja foglalni, habár
 az apáttal ők semmiféle pörösködésben sem
 állottak. Ez a Gurth valószínűen szintén a mi
 területünkhöz tartozott, mert az atyafiak tilta-

¹ L. e. Anjouk. okmt. VI. 457.

² Pesty, Magy. o. helynevei I. 217. (Csak egyszerűen Szöllősnek nevezve).

³ Orsz. levéltár. Dipl. lt. 4865. sz. (Zenmpthes-nek írva Szentes neve).

⁴ Anjouk. okmt. VI. 554.

⁵ Anjouk. okmt. VI. 460.

⁶ Pesty, i. m. I. 207.

kozása szerint azt az apát Adorján-mártyr-
hoz kapcsolta, mely tehát már ekkor nem volt
a Szeri testvérek birtokában. Ennek elvesztése
miatt ezek pert kezdtek az apátság ellen, mely-
ben a nádor ismételt ízben halasztó ítéletet
hozott. Végre is a pert a Pósafiai elvesz- | 1370
tették, a mikor aztán erőszakhoz folyamodtak.
Imre nádor azonban a hatalmaskodásért elítélte
őket, de Maczedoniai Péter és Lépes Deme- | 1374
ter közbenvetésökre a büntetést nekik elengedte.
Mind a mellett ezzel még nem lett vége a birtok
feletti húzalkodásnak, mert Szeri Pósafi István
a nádor előtt óvást tett az ellen, hogy | 1391
Adrian-Martyrt László mester, a Vezsenyi Miklós
fia, elfoglalta. A zalavári apátság sem hagyta
annyiba a dolgot, úgy hogy a birtokra a XV. szá-
zad elején újra a barátok tették rá a kezüket.
E foglalás ellen pedig a Pósaifiak tettek panaszt
a Szegeden tartott részleges országgyűlé- | 1407
sen, melyet Ozorai Pipó Csanád, Csongrád, Arad,
Krassó és Keve vármegyék nemességével tartá-
tott meg.¹

¹ Pesty, i. m. I. 207.